

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 132 2011

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Uppsala: Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Otto Fischer (uppsatser) och Jerry Määttä (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Magnus Bergvalls Stiftelse

Bidrag till *Samlaren* insändes digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till info@svelitt.se. Konsultera skribentinstruktionerna på sällskapets hemsida innan du skickar in. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 15 juni 2012 och för recensioner 1 september 2012. *Samlaren* publiceras även digitalt, varför den som sänder in material till *Samlaren* därmed anses medge digital publicering. Den digitala utgåvan nås på: <http://www.svelitt.se/samlaren/index.html>. Sällskapet avser att kontinuerligt tillgängliggöra även äldre årgångar av tidskriften.

Uppsatsförfattarna erhåller digitalt underlag för särtryck i form av en pdf-fil.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.svelitt.se.

ISBN 978-91-87666-29-4

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Elanders Gotab, Stockholm 2012

gon göra något åt det, kanske t.o.m. begå tyrannmord. Detta är en tematik som man skulle kunna säga dominerar *Transumt af Förenings och Säkerhets acten* (nr 50). Återigen framstår Mattssons tolkning av vem som är radikal som något onyanserad – hennes argumentation hade kunnat stärkas genom en diskussion av de egna resultaten i förhållande till tidigare forskning. Trots att Patrioten, som ovan omnämnts, talar om medborgares ansvar och allmänheten som domare beskriver Mattsson debatten som traditionell. Under gustaviansk tid betonas, till skillnad från tidigare, det personliga ansvaret, imperativet, mycket tydligare. Att begrepp som frihet, förnuft och medborgare ”hade formulerats av andra och knappast sågs som omvälvande i samtiden” (s. 202) kan jag inte hålla med om. Här måste tolkningen sträcka sig inte bara till vad som sägs, utan också till vad effekten blir av vad som sägs.

Mattssons avhandling *Komediant och riksförredare* är ett gediget empiriskt hantverk. Hon har på ett nogsamt sätt kartlagt och etablerat en viktig genre i den politiska litteraturen. Hon har skapat en för framtida forskning mycket användbar förteckning av verk vars användbarhet ökar eftersom hon också kort redogör för innehållet i varje verk, till skillnad från t.ex. Ingemar Carlssons förteckning över frihetstida politisk litteratur. Hon genomför genomgående grundliga och goda etableringar av texterna. Överlag har jag imponerats av den grundlighet, förståelse och känslighet med vilken texterna etablerats och analyserats.

Mina huvudinvändningar gäller aspekter av idéanalysen som jag tycker betonar antika eller traditionella arv framför samtida användning av detta arv. Detta har i min mening lett till att slutsatserna blir mer bakåttekande än vad jag anser att källmaterialet ger fog för. Ett idékomplex, eller *loci*, som borde ha uppmärksamats är upplysningen, som också pekar i en mer modern och radikal riktning. I fallet med de två *loci* kontrakt och dygd hade jag gärna sett en större problematisering och historisering av vad de inneburit under den undersökta perioden i jämförelse med äldre tider.

Avhandlingens resultat skymt något av vaga formuleringar kring sannolikheter och ”å ena sidan och å andra sidan”-resonemang. Det förekommer rader av kvantifierande uttryck utan att numerären bakom redovisas. I många fall hade Mattsson kunnat finna stöd i tidigare forskning – det gäller särskilt den medicinhistoriska forskningen – för att öka resultatens trovärdighet. I andra fall hade tidigare forskning kunnat användas tydligare för att mar-

kera de egna resultaten och vilket det egna bidraget till forskningen om gustaviansk politisk kultur, retorikhistorien och smådeskriftshistorien har varit. Sällan har jag dock läst en undersökning så genomskinlig, i positiv bemärkelse. Det har varit enkelt att följa det sätt som argumentationen är uppbyggd och vilka grunder den baseras på. Det är det goda hantverket som gjort det möjligt för mig att ställa frågor kring tolkningarna.

Karin Sennefeldt

Maria Andersson, *Att bli människa. Barn, sedlighet och kön i Amanda Kerfstedts, Helena Nybloms och Mathilda Mallings författarskap 1880–1910* (Skrifter utgivna av Svenska barnboksinstitutet, 108; Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet, 49). Makadam. Göteborg 2010.

Det ska genast sägas: Maria Anderssons avhandling är välskriven, innovativ och lärorik. Den greppar över stora, komplicerade sammanhang och kommer med intressanta resultat. Dessutom diskuterar och vidareutvecklar den litteraturvetenskaplig metodologi.

När jag närmar mig den här studien med kritisk blick är det med ambitionen att uppehålla mig vid inslag som både är intressanta ur den aktuella avhandlingens perspektiv och av principiellt intresse för det litteraturvetenskapliga forskningsområdet. Maria Anderssons avhandling väcker flera sådana spännande frågor.

Recensionen är uppbyggd enligt följande: först ett försök att sammanfatta avhandlingens disposition, utgångspunkter och resultat. Därefter ett par frågor gällande formalia och tidigare forskning. Sedan några punkter som jag finner särskilt relevanta för avhandlingen som helhet. Det handlar till att börja med om begreppsanvändning, särskilt när det gäller kön. Därefter vill jag ta ett större grepp om Maria Anderssons läsningar och ta avhandlingens diskursanalytiska metodologi som utgångspunkt för en kritik mot de drag av ”historielöshet” och ”harmonisering” som jag tycker mig se. Något ska också sägas om Maria Anderssons anspråk när det gäller avhandlingens betydelse inom det litteraturvetenskapliga forskningsområdet. Till sist några sammanfattande ord.

Maria Anderssons doktorsavhandling i litteraturvetenskap heter *Att bli människa. Barn, sedlighet och kön i Amanda Kerfstedts, Helena Nybloms*

och Mathilda Mallings författarskap 1880–1910. Titeln fångar studiens övergripande tematik, den upplyser om vilka författarskap som bidragit med det primära källmaterialet och fastställer den period som står i fokus för undersökningen. Och man kan läsa ut mer än så. ”Att bli människa” låter ana att vi har att göra med en process, en förvandling, ett danande, kanske till och med en fostran. ”Barn, sedlighet och kön” rymmer alltså tematiska anslag, men säger också någonting om studiens fokus och perspektiv: barnet som skönlitterär karaktär, men också som en samhällsvarelse i egen rätt, en aktör som vid den aktuella tidsperioden har börjat tillskrivas en särskild betydelse för ett framtida samhällsbygge – och så förstås barnlitteraturen som en röst vi sällan brukar bjuda in i samma samtal som vuxenlitteraturen.

I den här studien är det alltså kring det övergripande begreppet sedlighet som barn- och vuxenlitteraturen ska samtala. Men även om vi rör oss kring tiden för de stora sedlighetsdebatterna i skandinavisk litteratur, handlar sedlighet här om betydligt mer än den snävare betydelse ordet brukar förknippas med – kvinnans ställning i äktenskap, familj och samhälle, sexualmoral o.s.v. I stället rör det sig om en vidare definition som kan sägas sammanfatta den framväxande borgerlighetens hela hederskodex: strävsamhet, självdisciplin, rationalism, handlingskraft och framstegsoptimism. Av tillägget kön förstår vi att det också finns ett genusintresse i studien. För att bli människa måste barnet såväl som den vuxne fostras in i ett sedligt tänkande. Den processen är i sin tur på olika sätt kopplad till bland annat just kön.

Avhandlingen består av tre delar med två kapitel i varje. Det hela ramas in av en inledning och en avslutning. Jag kommer i mitt referat att vara ganska utförlig när det gäller de inledande delar där bakgrund och syfte presenteras, för att sedan bli något mer summarisk i sammanfattningen av Maria Anderssons läsningar. I sin upptakt slår Maria Andersson an undersökningens grundackord och antyder utgångspunkten för sin avhandling: tidigare litteraturvetenskapliga studier som diskuterat sedlighetsproblematiken har fokuserat på 1880-talets vuxenlitteratur och den så kallade sedlighetsfejden. Inte ens barnlitteraturforskningen kring den aktuella perioden har studerat barnets roll i sedlighetsdebatten närmare. Det Andersson vill föra fram är en bredare syn på sedlighetsproblematiken där barn- och vuxenlitteraturen deltar på samma arena, med ”gemensamma teman, bilder och idéer” (s. 12).

”[B]arnets och barnlitteraturens roll i periodens debatter om kön och sedlighet” har, menar Andersson, ”blivit ofullständigt belysta” (ibid.).

I inledningen presenteras också avhandlingens syfte, material och metod. Den första och övergripande syftesformuleringen återfinns på s. 13: ”Syftet med denna avhandling är att undersöka diskurser om barn, sedlighet och kön i svensk barn- och vuxenlitteratur från huvudsakligen perioden 1880–1910.” Andersson beskriver sedan sitt primära analysmaterial, som består av ett tiotal prosatexter, till största delen sagor och noveller. Från mer välkända verk som Stella Kleves, eller Mathilda Mallings, *Berta Funcke. Berättelse* (1885) till en tidigare okänd roman av Amanda Kerfstedt, *Reflexer* (1901), om en manlig transvestit – en roman som tack vare Maria Anderssons forskning utkommit i en ny utgåva på förlaget Rosenlarv.

Metodologiskt har avhandlingens författare framför allt inspirerats av diskursanalysen, i Michel Foucaults tappning men även i genusvetenskaplig vidareutveckling. I framställningen används diskurs som ”beteckning för en specifik grupp av utsagor, försanthållanden, idéer och praktiker” (s. 14). Det Andersson i första hand hämtar från diskursanalysen är ett breddat, icke-hierarkiskt textbegrepp och en öppenhet inför motsägelser och parallella ideologier. Det är inte bara det skönlitterära materialet, barn- och vuxenlitteraturen som tas i beaktande, utan även debattartiklar, recensioner och rådgivningslitteratur från den aktuella perioden, samt nyare forskning inom en rad olika discipliner. Andersson intresserar sig för glappen mellan de föreskrivna idealen och de faktiska tillämpningarna. Här finns en strävan efter att nå fram till en mer komplex bild av samhällsideologi i bred bemärkelse. Framför allt kring kön, där avhandlingen öppnar för ett intersektionellt synsätt som inkluderar fler variabler i analysen: ålder, klass och civilstånd är de viktigaste i Anderssons studie. Dessutom betonas att flera konkurrerande könskonstruktioner kan vara verk samma samtidigt, varför en entydig bild av periodens syn på kvinnligt–manligt är svår att nagla fast.

Maria Andersson lyfter också fram möjliga nackdelar med ett diskursanalytiskt angreppssätt. Dess inkluderande utgångspunkter frigör aldrig forskaren från tvånget att göra vissa urval och hierarkiseringar. Alla yttranden blir trots allt inte lika mycket värda.

I en bakgrund inleder Andersson med att påtala borgerlighetens starka frammarsch under 1800-talet, som offentlig röst långt mer än i folk-

mängd, och hur just avhandlingens tre tematiska hörnstenar – barn, sedlighet och kön – var bärande inslag i den borgerliga ideologin och fostran. Den könskomplementära tankemodellen, enligt vilken männen skulle verka i offentligheten medan kvinnorna skötte hem och familj i intimsfären, innebär en tydlig uppdelning som dock i realiteten redan från början var starkt ifrågasatt och ständigt överskreds. Gemensamt fokus var strävan efter att fostra en ny generation samhällsbärare, med familjen som viktig minsta enhet. Sedligheten – d.v.s. flit, skötsamhet, självbehärskning, gudsfruktan – var både vägen och målet. Familjens medlemmar, särskilt barnen och kvinnorna, men även männen, måste vägledas i rätt riktning. Men även här, påpekar Andersson, pågick en strid om sedlighetsbegreppets innehåll, vilket hela tiden stod under förhandling. Snabba samhällsförändringar inom teknik och vetenskap, folkomflyttningar och nya rörelser som kvinno- och arbetarrörelsen bidrog till ett skarpt tonläge särskilt kring sekelskiftet 1900. Detta påverkade naturligtvis även skönlitteraturen, där Maria Andersson alltså vill lyfta fram en växelverkan mellan kategorierna barn- och vuxenlitteratur som tidigare forskning endast marginellt har uppmärksammat, men som ligger helt i linje med det senaste decenniets cross writing eller crossover-forskning. I övrigt skriver Andersson in sig i ett allmänt rådande pragmatiskt synsätt, där verkens tillhörighet i endera litteraturarten definieras utifrån exempelvis undertitlar och marknadsföring eller reception. Men hon argumenterar också för vikten av vida definitioner, eftersom kategoriseringarna i sig är en viktig del av ”debatten om vad barn- eller vuxenlitteraturen var eller borde vara” (s. 23). Detta var ju inte minst något som färgade diskussionerna kring tidens flitiga familjeläsning.

Där tidigare forskare betraktat gränserna mellan barn- och vuxenlitteratur som antingen synnerligen skarpa eller stadda i upplösning under den aktuella tidsperioden, väljer Andersson att i själva oenigheten se diskussionens bredd. Även dåtidens debattörer var oense, samtidigt som själva upptagningen vid frågan visar den vikt som lades vid läsningen och litteraturen som väsentliga röster i samhällsbygget.

I avsnittet om tidigare forskning (med början på s. 27), som i lika hög grad är en presentation av avhandlingens tre författarskap, konstaterar Andersson att Kerfstedt, Nyblom och Mallings var omskrivna i sin samtid men sällan uppmärksammas idag. De nämns i många översikter men har säl-

lan spelat huvudrollen, och Andersson lyfter också fram att det i de flesta fall endast är någon aspekt av deras långa och mångskiftande litterära karriärer som brukar uppmärksammas. Barn- och barnomskildringarna i deras verk har inte fått särskilt mycket uppmärksamhet tidigare och Andersson är dessutom den första som för samman de tre författarskapen. Trots att de på många sätt skiljer sig åt och skriver i olika perioder och med olika agendor, vill Maria Andersson fokusera de teman och idéer de har gemensamt. Hon är inte ute efter att positionera författarskapen eller att teckna utvecklingslinjer. Hon eftersträvar inte heller någon representativitet, utan låter de centrala tematiska frågeställningarna styra läsningarna.

Den första analysdelens övergripande titel är ”Tal och tystnad”, och består av två kapitel. Utgångspunkten är de motstridiga krav och förväntningar som ställdes framför allt på tidens kvinnliga författare i den litterära offentligheten. Att å ena sidan framhäva sig själva och sina verk, och att å den andra vara klädsamt anspråkslösa. I kapitel 1, ”Anspråk och auktoritet. Förhandlingar om författarskapet” (s. 37–70), granskas framför allt hur Kerfstedt och Mallings laborerade med olika författarjag i sina paratexter. Kerfstedt får sin författarroll att smälta samman med modersrollen, bland annat genom att i förordet till debuten *Tiggargossen eller quasgubbens dukater* (1865) hävda att hon skrivit för att roa sin sjuke son. Därigenom skapar hon en unik auktoritet åt sitt verk och även åt den kvinnliga barnboksförfattaren. I hennes enda vuxenlitterära förord, till den kontroversiella *Reflexer* (1901), både lockar och distanserar sig Kerfstedt genom att hävda att berättelsen har verklighetsbakgrund.

Paratexternas funktion som förhandlingsrum och auktoritetsskapare är ännu tydligare hos Mallings. Här ser Andersson en spänning mellan genre, ämne och kön. Paratexterna uppvisar en författare som ständigt intar manligt kodade författarpositioner: som företrädare för dekadensen i *Berta Funcke*, som naturalist i *Alice Brandt* (1888) och som historiker i *En roman om förste konsuln* och i flera efterföljande romaner. Det är uppenbart att dessa paratexter inverkar på det kritiska mottagandet, oftast i negativ riktning. Och trots vissa ansträngningar blir Mallings aldrig helt fri från sitt tidigare, betydligt mer kontroversiella varumärke Stella Kleve.

Andersson finner även intressanta paralleller mellan Kerfstedt och Mallings, inte minst i hur de auktoriserar sig som mödrar, via en närhetens

och intimitetens estetik och genom en inskriven interaktion mellan berättare och narrat, mödrar och barn, i förorden till barnböckerna. 1800-talet rymde en ny syn på uppfostran, där mildhet och samtal vann insteg framför blind lydnad och bestraffningar. Här skapades ytterligare en ”plattform för kvinnan att tala och skriva ifrån”, menar Andersson (s. 63). Detta i polemik med medieteoretikern Friedrich Kittler, som utifrån romantikens vuxenlitteratur hävdade att modern visserligen övertar faderns tidigare roll som pedagog och därmed blir barnets väg till språket och talet – men att hon själv tystas. Samtidigt, menar Andersson, innebär tidens förkastande av den öppet didaktiska barnlitteraturen och närmandet till barnets perspektiv att de kvinnliga författarna förlorade en av få arenor där de kunde uttrycka sig med pondus och etablera en stark kvinnlig berättarhållning. Andersson ser en omformulering av den ideala barnlitterära författarrollen, där den tidigare berättande modern i allt högre grad ställs mot en professionell konstnär och höjda estetiska krav. En liknande omdefiniering sker i vuxenlitteraturen, där de kvinnliga årtitelsförfattarna mot sekelslutet gärna utdefinieras som okonstnärliga ”indignationsdamer”.

Kapitel 2, ”Förtegenhetens konst. Sedlighet och sexualupplysning” (s. 71–106), tar sin utgångspunkt i den aktuella periodens sexualupplysningsdebatt. Här växte det fram en enighet om att okunighet hos det uppväxande släktet inte dög som skydd mot hotande osedlighet. Föräldrarna, särskilt mödrarna, måste informera sina barn, även döttrarna. Men det fanns en skiljelinje mellan de som hävdade att de upplysta automatiskt skulle välja bort synden, och de som snarare menade att sexualdriften måste erkännas och hanteras.

I en tematisk läsning med förtegenheten som gemensam grund sammanför Maria Andersson Amanda Kerfstedts noveller ”Synd” (1881) och ”Bränningar” (1899) samt Helena Nybloms saga ”Skönheten och odjuret” (1911). Genom att ställa dessa mot varandra kan Andersson visa hur texterna behandlar den beskyddande uppfostran av unga kvinnor och dess följder. De unga kvinnliga protagonisterna befinner sig bokstavligen i männens värld och våld, mödrarna är passiva, och själva är de hänvisade till rollen som offer eller bytesobjekt. ”Synd” skildrar den tystnadens kultur som grundlägger samhällets dubbelmoral och bidrar till att männens osedlighet kan fortsätta. Gertrud upptäcker den dyrkade faderns otrohet, och förlorar sina illusioner. I ”Skönheten och odjuret” smäl-

ter saga och realism samman i den oskuldsfulla Jolantas chockartade möte med sexualiteten på bröllopsnatten. Brodern rövar henne tillbaka från den brutale Björn-maken och hon väljer i likhet med Gertrud att förkasta äktenskapet. I ”Bränningar” är det den oerfarna Milan som förförs och förkastas, men vars öde också inleder den isolerade skärgårdsöns omvandling, från en patriarkalt förtryckande kultur till en försonande och förlåtande.

Andersson lyfter fram hur den indirekta kritiken i dessa texter rymms just i tigandet. Kvinnornas utslutning från sexualitetsdiskursen får fatala följder, för individen men i förlängningen också för hela det borgerliga samhället. Här ligger också ett viktigt argument för de kvinnliga författarnas rätt att yttra sig i den här typen av brännande frågor. Att bryta tystnaden är enda sättet att stävja osedlighet och dubbelmoral, och här kan kvinnan spela en nyckelroll.

Avhandlingens andra del, ”Oskuld och erotik”, består även den av två kapitel.

Kapitel 3, ”Barnet som kropp. Sund sensualism och sjuklig sexualitet” (s. 107–137), undersöker spännvidden mellan oskuld och erotik i periodens barnkonstruktioner. Här läggs fokus på Mathilda Mallings naturalistiska roman *Berta Funcke* (1885) samt Helena Nybloms sagor ”Flickan som mötte huldran” (1903) och ”Oskuldens vandring” (1912). Utgångspunkten är periodens syn på barnet som något väsentligt skilt från den vuxne, kroppsligt såväl som själsligt – en gränsdragning som var särskilt viktig i sexuellt hänseende. Barnet och den unga kvinnans oskuldsfullhet idealiserades, men sinnlighet och begär rymde också risken för degeneration.

I Anderssons läsning av Nybloms ”Oskuldens vandring” blir den lilla flickans nakenhet och otvungna relation till skogens djur ett direkt uttryck för oskuld, men också en metafor för hennes omedelbarhet och äkthet. Flickan har helt enkelt ingenting att dölja. Även hälsa och livskraft kan läsas in, utifrån det nya förhållningssätt till nakenhet som präglade sekelskiftet, där sundhet höll på att ersätta synd. Andersson understryker visserligen att en vuxen i den lilla flickans ställe hade sänt ut helt andra, erotiska signaler. Till skillnad från radikal-konstruktivisterna som James Kincaid vill hon dock inte se barnet som ett tomt tecken som kan fyllas med vilket innehåll som helst. Flickans oskuld i Nybloms berättelse handlar, menar hon, snarare om en genomskinlighet eller en total öppenhet fri från dolda avsikter. Samtidigt måste barndomens närmast paradisiska tillvaro få ett slut, och så sker

också när flickan i sagan resolut skickas tillbaka till människovärlden och civilisationen.

”Flickan som mötte huldran” har betydligt strängare undertoner. Här ställs barnets ansvarslösa, själviska liv mot vuxenblivandets ansvar och plikt känsla. Precis som Rödluvan skulle lilla Maria till mormor, men prioriterar sina egna barnsliga nöjen och lockas av huldran till ett bekymmersfritt liv i skogens eviga sommar. Dagarna flyter samman, plötsligt har tio år gått. Men när huldran ber Maria röva bort ett litet barn tar hon sitt förnuft till fånga och återgår till ett människoliv fyllt av botgörelse: Andersson konstaterar: ”Att vara fri innebär i Nybloms saga att prioritera sig själv framför andra och det gör huldrans tillvaro oförenlig med det borgerliga kvinnolivet” (s. 128).

Där Nybloms sagor utspelar sig i skogen med barnet som naturvarelse, förläggs Berta Funckes historia i Mallings roman till staden och societeten. Här ersätts den oskuldsfulla flickans sensualism av en driftstyrd njutningslystnad som tär på hälsan såväl kroppsligt som själsligt. Maria Andersson erbjuder en ny tolkning av romanen. Där tidigare forskare betraktat Bertas tilltagande sjuklighet som ett svar på samhällets underkuvande av en naturlig kvinnlig sexualitet, menar Andersson att den lika gärna kan ses som konsekvenserna av bristande uppfostran och övercivilisation. Men skillnaderna, gränserna mellan natur och kultur, oskuldsfull sinnlighet och degenererad erotik, var samtidigt hårfina och alla tre berättelserna pekar enligt Andersson på den spänning mellan ytterligheterna som fanns i tidens barndomsdiskurs.

Kapitel 4, ”Flirtations. Kön, blick och maktspel” (s. 138–176), följer upp spänningen mellan oskuldsfullhet och erotik i vuxenlitteraturen, något som aktualiserar kvinnans motsägelsefulla situation i periodens borgerliga samhälle. I linje med Foucaults revidering av en tidigare syn på sexualiteten i det viktoriaiska samhället som tystad och undertryckt, vill Maria Andersson nyansera bilden av kön och sexualitet i Mallings författarskap. I centrum står *Berta Funcke*, supplerad av samma författares *Alice Brandt*, i viss mån även ”Pyrrhussegrar”, samt Nybloms novell ”En Evas dotter” (1881). Här fördjupar Andersson sin kritik mot hur tidigare forskning betraktat Mallings tidiga protagonister. Hon vill med hjälp av Foucaults decentraliserade maktbegrepp och en mer genomgripande granskning av blickarnas roll i *Berta Funcke* diskutera hur ”de många typerna av ögonkast” på subtila sätt bidrar till processen att konstruera kön i romanen (s. 147).

I detta blickarnas spel vävs maktutövning, känslor och njutning samman. Karaktären den oskuldsfulla koketten blir här ytterligare ett tecken på hur samantvinnade oskuld och sensualism var i den borgerliga sexualitetsdiskursen och visar också hur ett sedligt anspråkslöst beteende kunde fungera som erotiskt lockmedel. Här pågår ett spel, ja närmast en tävlan om känslokontroll, där dominansförhållandena mellan könen växlar. *Berta Funcke* rymmer således mer än en undertryckt sexualitet som framkallar ohälsa. Själva behärskningen stegrar de erotiska känslorna, menar Maria Andersson: ”Romanen beskriver hur tystnaden runt begäret och reglerna för vad som var passande väckte åtrå snarare än kvävde den” (s. 162). Tystnaden utgör därmed inte bara tecken på begränsning och förtryck, den kan också skapa spelrum för allt det som faller utanför normaliteten och som inte artikuleras.

Även avhandlingens tredje och sista del, ”Självständighet och självkontroll”, består av två kapitel. Kapitel 5, ”En självständig människa. Skapandet av borgerliga kvinnor och män” (s. 177–208), diskuterar som titeln antyder hur litteraturen anknyter till den delvis nya syn på pedagogik och uppfostran som präglade perioden. Samhällsmoral och värderingar skulle inympas i de unga genom vägläddande samtal snarare än tvång och aga. I fokus står fyra berättelser av didaktisk karaktär: Kerfstedts ”Hvad knackningen betydde” och ”Carl Bergs skoltid” (båda från 1882) samt Helena Nybloms ”Systarna” (1902) och ”Tro vad ni vill!” (1903). I dessa finner Andersson en strävan efter balans mellan självständighet och självupppoffring, som har med kön, klass och ålder att göra. Här dras olika typer av gränser men skapas också visst handlingsutrymme. Anna i Nybloms saga ”Systarna” kan leva ett tämligen fritt och oberoende, om än hårt arbetande liv. Även om hon därmed förlorar en del av den samtida ”kvinnlighetens” yttre attribut – hon blir grov och solbränd, med valkiga händer – kan hon genom sin strävsamhet och sina omsorger om den yngre systemen ändå passa inom ramarna för en acceptabel kvinnoroll. På motsvarande sätt lyckas den klene Carl i Kerfstedts realistiska berättelse ”Carl Bergs skoltid” genom sin karaktärsfasthet och sitt mod vinna respekt i en hård pojkvärld fylld av fysisk hårdning. Andersson ser visserligen skilda livsvägar pekas ut: relationsinriktade flickor ställs mot individualistiska pojkar. Samtidigt ger de ungas handlingar uttryck för samma borgerliga moral, där ”individens önsknin­gar och agerande under­ställs sam­hällets bästa” (s. 208).

Avhandlingens avslutande kapitel 6 har rubriken "Att bekänna sitt inre. En transvestits berättelse" (s. 209–238), och består av en läsning av Amanda Kerfstedts roman *Reflexer* från 1901. Även här aktualiseras "självständighetens och självkontrollens gränser" (s. 209). Protagonisten Walter Lagerstams självbehärskning både döljer och möjliggör ett normbrott. Han, en i yttre mening välartad svärmorsdröm, brukar dra sig undan till ett hemligt rum och klä sig i kvinnokläder, detta för att ostört kunna återkalla minnet av sin döda tvillingsyster. Maria Andersson tar till sin uppgift att analysera de medicinska, religiösa och psykologiska diskurser romanen anlitar för att skriva fram det avvikande. Transvestismen rymmer, menar hon, en instabilitet som förutom kön handlar om de genomgripande förändringar perioden präglas av – nya samhällsklasser, seder och värderingar – och de känslor av oro och rotlöshet detta medför. Andersson konstaterar att recensenternas sätt att koppla Walters hemlighet till någon form av sjukdomsterminologi hade sin förankring i tidens allt starkare patologisering av avvikande beteenden, inte minst genom nya vetenskapsgrenar som psykologi och sexologi: "Sexuella normbrott som tidigare betraktats som en synd och biktats för prästen, bekändes nu i stället för doktorn och tolkades som sjukdomssymptom", konstaterar Andersson (s. 213). Det visar sig också att bekännelsen, både förmågan att ge och att ta emot den, är av avgörande betydelse såväl för den enskilde som i förlängningen för samhället i stort. Kerfstedts roman fördömer inte det avvikande beteendet som sådant, utan visar snarare vad som kan hända när det borgerliga samhällets kontrollinstanser sviktar. Underförstått är det först när Walter förmår blotta sitt inre och förlita sig på Guds vilja som han kan bli en hel människa, en riktig man, och därmed också en god make.

I en kort, sammanfattande avslutning rekapituleras avhandlingens viktigaste utgångspunkter och resultat. Maria Andersson upprepar att hennes analyser påvisat hur konstruktionen av manlighet och kvinnlighet endast i ringa grad handlat om att knyta specifika egenskaper till endera könet. "Det väsentliga", skriver hon, "var snarare att mäta upp ramarna för passande beteenden och dessa såg olika ut beroende på bland annat kön, ålder, klass och civilstånd. De många motstridiga och överlappande föreställningarna skapade på samma gång ett utrymme för förändring och förhandling" (s. 245). Att ställa barn- och vuxenlitteraturen sida vid sida har, menar Andersson, visat på de idémässiga och

tematiska kopplingarna mellan texttyperna. I båda ställdes "frågor om barnets och sedlighetens natur, könsens egenskaper och gränser, och vad det innebär att bli människa" (s. 246).

Maria Anderssons avhandling har väldigt många förtjänster. Jag nämnde inledningsvis att den är välskriven, och det är inte avsett som en tom fras. Maria Anderssons vetenskapliga prosa är effektiv, funktionell och stringent, men den har också stilistiska kvaliteter som lyfter framställningen och gör den oupphörligt läsvärd. Dispositionen är tydlig och upplägget pedagogiskt. Varje huvuddel inleds med ett kortare, introducerande avsnitt där utgångspunkterna för analyserna lyfts fram – och så avslutas dessa större avsnitt med en sammanfattning där de viktigaste resultaten synliggörs. Här finns ett genomgående fokus, en konsekvens som gör att studien hela tiden har en klar riktning. Avhandlingsförfattaren får med väldigt mycket i sina resonemang, lyckas fånga komplexa sammanhang och det finns en grundlighet i argumentationen där problemen genomgående betraktas ur flera, ofta motstridiga perspektiv. Det breda källmaterialet, med rådgivningslitteratur, debattartiklar och andra texttyper som exempelvis en informationsbroschyr om symaskiner, bidrar till vad man brukar kalla för en "tjock" beskrivning. Det är lärorikt och spännande och ofta väldigt illustrativt, som när Andersson ställer fram olika syn på kvinnlighet och klass genom att diskutera dalkullornas folkdräkter och en av den Nya kvinnans kännetecken: cykeldräkten.

När det gäller de skönlitterära analyserna uppskattar jag sättet på vilket de förbereds och ramas in. Det som kanske imponerar allra mest är Maria Anderssons förmåga att avlyssna och få igång samtal mellan olika skönlitterära texter, mellan olika texttyper och ett brett forskningsmaterial. Här synliggör hon en rad intressanta korrespondenser och visar prov på en synnerligen god textanalytisk kompetens, en vilja och förmåga att placera in texterna i relevanta samhällliga kontexter och dessutom en stor omsorg när det gäller dispositionen och presentationen av analysresultaten.

Ur ett formellt perspektiv präglas den här avhandlingen av noggrannhet: det finns ytterst få korrektur- eller citatfel. Jag har kontrollerat nästan alla skönlitterära citat mot originalen, och bara hittat någon liten felaktighet som dessutom endast är av marginell betydelse. Andersson är på det hela taget också samvetsgrann när det gäller att re-

dovisa tidigare forskning, även om jag till viss del ställer mig kritisk till hur hon förhåller sig till vad som tidigare skrivits framför allt om Stella Kleve/Mathilda Malling. Detta får jag anledning att återknyta till längre fram, i samband med en diskussion av avhandlingsförfattarens diskursanalytiska metod.

En annan problematik som kan sorteras in under formalia-etiketten, men som också har en vidare räckvidd: Hur ska forskaren namnge sitt objekt? Frågan blir ofta särskilt brännande när det handlar om just kvinnliga författare, eftersom de inte sällan byter efternamn under karriärens gång, och dessa nya efternamn tillhör deras äkta män. Frågan aktualiseras i Anderssons avhandling särskilt i fallet Mathilda Malling. Stella Kleve är hennes pseudonym under den första delen av författarskapet, andra hälften av 1880-talet. Under den perioden är hon ännu ogift och heter ”i det civila” Mathilda Kruse. Andersson upplyser i not 7 om att hon för alla sina författare valt de namn som omfattar huvuddelen av respektive författarskap. Men när det gäller Malling är det å andra sidan framför allt Kleve-periodens texter som behandlas i avhandlingen. Det innebär att hon till övervägande delen får ett namn hon ännu inte hade vid den aktuella tidpunkten. Det förhåller sig anorlunda med Kerfstedt och Nyblom, som redan hette så när de verk av dem som anlitas i avhandlingen publicerades. Birgitta Ney väljer i sin avhandling om Kleve/Malling att följa kronologin. Under Kleve-perioden är Mathilda Kruse privatpersonen och Stella Kleve författaren och författarnamnet, det hon kallar ”den första fiktionen”. När författaren återkommer, först anonymt, sedan under sitt namn som gift, Mathilda Malling, använder Ney Mathilda Malling för både personen och författaren. Detta förefaller som den mest rimliga lösningen i det specifika fallet, och kanske är det här en fråga som behöver diskuteras individuellt.

Så några ord om studiens forskningsöversikt. På s. 27 och några sidor framåt redovisas tidigare forskning om Amanda Kerfstedt, Helena Nyblom och Mathilda Malling. Nu är det här till lika delar en presentation av författarskapen och en orientering i de viktigaste forskningsbidragen kring dessa. Vad jag kan ställa mig lite undrande inför är varför framställningen stannar här. Andersson intresserar sig inte särskilt mycket för de enskilda författarskapen som sådana i sin fortsatta undersökning och har redan hävdad att hon inte eftersträvar representativitet eller att teckna utvecklingslinjer. Det är uppen-

bart, menar jag, att det i lika hög grad är andra studier än de som ägnats de tre författarskapen som spelat roll för undersökningen. Och jag undrar varför inte några av dessa inkluderats i en genomgång av den forskning som haft betydelse – för avhandlingsförfattarens utgångspunkter, metodval eller bild av den historiska perioden.

Min huvudpoäng med att resa den här frågan är att jag tycker att den också har ett principiellt intresse. Vad är en forskningsöversikt till för, och vad bör finnas med i den? Det första man kommer att tänka på, inte minst när det gäller just avhandlingar, är förstås akademisk akribi – att visa att man sett vilka som tidigare trampat samma stigar. Här väljer Maria Andersson en ganska traditionell väg: hon utgår från sitt primärmaterial, de tre författarna, och redovisar vad som tidigare skrivits om dessa. Det skapar en onödig slagsida som inte är riktigt representativ för det hon sedan gör. En bredare forskningsgenomgång hade framför allt tydligare kunnat understryka att studien också rör sig utanför de litteraturvetenskapliga råjongerna. Maria Andersson anlitar exempelvis en hel del historisk och idéhistorisk forskning kring den aktuella perioden. Maja Larsson, idéhistoriker med genusinriktning, David Tjeder, historiker och maskulinitetsforskare, och James Kincaid, engelsk litteraturprofessor som skrivit mycket om äldre barnlitteratur, är exempel på forskare som förekommer flitigt i framställningen.

Att forska och att skriva handlar som bekant om ständiga val. Vi väljer och vi väljer bort. Och våra val får olika typer av konsekvenser. Det här är aktuellt på ett särskilt sätt för många humanister, inbillar jag mig. Vi väljer inte bara ett ämne att skriva om, samlar in ett empiriskt material och studerar det ur vissa teoretiskt grundade perspektiv. Vi väljer också ofta med stor omsorg olika sätt att presentera våra tolkningar och deras resultat. Dessutom lägger många ner en hel del möda på den rent språkliga utformningen. För flertalet inom vår disciplin är avhandlingsarbetet dessutom en lång process som består av flera led. Om man inte byter ämne helt under resans gång, så är det ändå troligt att fokus skiftar, vissa spår klipps av och ersätts av nya.

Den här komplexiteten och kreativiteten i de litteraturvetenskapliga studierna i allmänhet och i monografiskrivandet i synnerhet tycker jag är värd betydligt mer respekt än den kommer i åtnjutande av idag. Maria Andersson har vågat göra många viktiga och svåra val. De allra flesta kan jag också acceptera, just för att de så tydligt redovisas och ar-

gumenteras för i avhandlingen. Samtidigt för nästan varje rimligt val med sig möjliga nackdelar. Det hör till min uppgift att peka ut sådana, vilket tenderar att ge en negativ slagsida åt min fortsatta framställning.

Ett val som Andersson inte kommenterar, men som hon säkert funderat en hel del på, är sättet att presentera avhandlingens olika teoretiska utgångspunkter. Här menar jag att framställningen på ett föredömligt sätt är fri från teoretisk barlast. Andersson för fram de teorier, metoder och begrepp som hon sedan använder operativt i sin undersökning. Inga snåriga resonemang, ingen onödig exegetik, inget fikonspråk. Men ett par för studien centrala begrepp menar jag att hon förhåller sig lite väl lätt sinnigt till. Barn och sedlighet diskuteras tämligen ingående och kontextualiseras, både genom att anlita aktuell forskning och dåtida debatterande texter. Men vad händer egentligen med det sista ledet i den tematiska triaden – kön? Min fråga handlar framför allt om hur Maria Andersson resonerar kring valet av just detta begrepp. Jag vill stanna upp här också för att problematiken är av principiellt intresse. I stort sett alla genusforskare under de senaste tjugo åren har ställts inför samma problematik: Ska vi använda oss av kön, genus eller båda? Utan att gå närmare in på vad debatten handlat om påpekar Andersson i not 6 på s. 258 att begreppen kön och genus debatterats livligt inom genusforskningen under de senaste decennierna. Hon skriver att hon i likhet med många andra forskare valt att bara använda ett av begreppen på grund av svårigheten att etablera tydliga skillnader mellan dem. Andersson har valt ”kön”, då ”termen inte framstår som lika abstrakt som ’genus’”.

Andersson hänvisar sedan vidare till ett antal forskare och deras diskussion kring den här problematiken. Min tvekan handlar inte primärt om att Andersson valt att använda just begreppet kön. Det är sättet att argumentera för det, eller snarare *inte* göra det, som jag ställer mig frågande inför. För det första försvinner ju inte definitionsproblemet bara för att man väljer endast ett av begreppen. Den svåra gränsdragningen mellan biologi och social konstruktion sitter ju inte i själva terminologin. Andersson förklarar fortfarande inte vad hon lägger i begreppet kön och det menar jag att en avhandling som har anspråk på att kunna säga någonting om hur kön har fungerat eller fungerar i ett samhälleligt, historiskt och diskursivt sammanhang måste göra.

Av samma anledning ställer jag mig skeptisk

till att kön skulle framstå som mindre ”abstrakt” än genus. Faktum är att det finns en hel uppsjö av användningar, och begreppen är i högsta grad levande. Detta menar jag att Maria Andersson utifrån sin diskursanalytiska horisont snarare kunde ha dragit nytta av. Hon kunde exempelvis ha sneglat ännu mer på Judith Butler. Butler är ju också den genusteoretiker som tydligast arbetat vidare utifrån Foucault. Och hennes utgångspunkt i *Gender Trouble* (1990) är för övrigt samma som Anderssons: hur drar man gränsen mellan kön och genus? Butler förespråkar i motsats till Andersson begreppet genus. Hon menar att det inte går att tala om ett rent, ursprungligt biologiskt kön, som skulle vara fritt från de föreställningar och för-santhållanden som redan ligger i vår språkanvändning. Butlers dekonstruktion av dikotomin kön/genus hade kunnat fungera i samklang med Foucault och diskursanalysen. Ibland blir också kopplingen till Butlers teorier kring *performativitet* stark i framställningen. Så här står det t.ex. om hur umgängeslivet skildras i *Berta Funcke* (s. 144): ”Männens och kvinnornas emellanåt teatrala beteende visar hur föreställningar om manligt och kvinnligt kan klädas på som en roll, men framför allt att könet är något som skapas genom handlingar. Det är inte en färdig storhet som pådyvlas personerna utifrån utan könet produceras i varje relation och situation.” En tydligare fokusering på performativitet, alltså på kön som något som *görs* snarare än som något man är eller blir, hade alltså stärkt studiens diskursanalytiska förankring. Med ett sådant synsätt hade också den nuvarande titeln, ”Att bli människa”, med fördel kunnat bytas ut mot ”Att göras till människa”. Men viktigare än frågan om vilka teoretiker som lyfts fram är just avsaknaden av ett mer genomgripande resonemang kring könsbegreppet och dess funktion. Frånvaron av en sådan tydlig utgångspunkt skapar en lucka som gör sig påmind genom hela avhandlingen.

Ett annat begrepp som används flitigt, men som inte heller får någon direkt definition, är borgerlighet. Maria Andersson hänvisar till några andra forskare i not 18, men då handlar det i första hand om ”borgarklassen” – jag är osäker på om borgarklassen är att betrakta som synonym med borgerskapet i framställningen. Vilka grupper i samhället som brukade räknas in här under den aktuella perioden, hur borgerligheten skilde ut sig från övriga skikt etcetera, är sådant som hade varit intressant att få veta mer om. Detta eftersom borgerligheten har en så avgörande betydelse för utgångspunkterna till ana-

lyserna. I den övriga begreppsavvändningen påtar sig Andersson gärna vikten av vida och öppna definitioner. Men den praktiska användningen av begreppet borgerlighet i framställningen upplever jag som tämligen statisk. Borgerligheten fungerar som en stor, anonym och homogen entitet, och som ett kraftfullt agerande, enhetligt subjekt med bestämda avsikter och målsättningar. Användningen av begreppet kan i vissa stycken påminna om hur tidigare generationer av feministiska forskare ofta brukat patriarkatsbegreppet.

Den sista punkt jag vill dröja vid är egentligen väldigt bred, men rör ytterst användningen av diskursanalysen som avhandlingens främsta metodologiska verktyg. Jag ser som nämnts många fördelar, men även här alltså en del nackdelar. Till fördelarna hör definitivt genreöverskridandet, ett vidgat textbegrepp som sätter in de skönlitterära texterna i en bredare samhällsdialog. En annan stor vinst ligger i öppenheten inför motstridiga röster, som gör att det går att frilägga mer komplexa och ofta oväntade sammanhang. Anderssons tematiskt grundande läsningar blir rika och "tjocka", som jag nämnde tidigare; de har stark tidsfärg och kompletteras av illustrativa och övertygande exempel. Men den här betoningen på synkrona sammanhang har sitt pris. Någoting jag som litteraturhistoriker reagerar inför i avhandlingen är vad jag ser som en återkommande historielöshet. Det ska naturligtvis inte den diskursanalytiska metoden skyllas för, men i Maria Anderssons händer resulterar den gärna i en väldigt stark betoning på samtidigheter – ibland till förfång för nödvändiga tillbakablickar. När det gäller till exempel första kapitlet, om paratexternas betydelse, hade det varit intressant att få veta mer om hur de behandlade författarna både skriver in sig i och vidareutvecklar en tradition som en tidigare generation kvinnliga författare grundlagt. Kerfstedts, Mallings och Nybloms strategiska användning av paratexterna liknar ju i hög grad de kvinnliga 1830-talsförfattarnas. Men avhandlingens objekt förblir förhållandevis frikopplade från litteraturhistoriska sammanhang. Här ska i ärlighetens namn påminnas om att Maria Andersson redan i inledningen öppet deklarerar att hon inte avser att teckna utvecklingslinjer. Men det relativa ointresset för historiska förändringar skapar då och då glapp i analysen. Låt mig ta upp ytterligare några exempel. När Andersson beskriver Mathilda Mallings paratextuella strategier, nämner hon inte att det hinner gå 27 år mellan exempelvis "Flirtations" (1884) och sagosamlingen *Det hvita huset och den*

röda stugan (1911). Här är det ju inte bara kön, genre och auktoritet det handlar om, utan i högsta grad också om *tid*. När Mathilda Kruse fick sin debutnovell publicerad var hon tjugo år, och när barnboken kom ut var hon 47 och ytterst väletablerad. Människor blir äldre, byter åsikter och inriktning. Författares position i det litterära fältet förändras. Men sådana sammanhang har en tendens att försvinna i framställningen.

Ett annat exempel där jag menar att en tydligare historisering vore på sin plats är när Andersson tar upp Kerfstedts roman *Susanne. Ett ungt hjärtas historia* från 1903, en utvidgad version av den tidigare novellen "Synd". Det intressanta här är att romanens Susanne, till skillnad från Gertrud i den tidigare novellen, inte förblir tyst när hon upptäcker faderns otrohet. Hon konfronterar honom! Andersson konstaterar att Susanne ser detta som sin "moraliska skyldighet". Som litteraturhistoriskt intresserad läsare måste jag då fråga mig: varför ser inte Gertrud saken på samma sätt? Kan detta ha något att göra med att "Synd" publicerades 1881 och Susanne först 1903? Här stannar Andersson kvar i texterna och i deras tematik, där jag menar att hon också kunde ha tagit steget ut i kvinnohistorien för att förklara vad 22 år kan göra för skillnad.

I mitt sista exempel av det här slaget skulle jag snarare vilja efterlysa lite litteraturhistorisk komparation. På sidan 164 i avhandlingen förs en diskussion om typografins betydelse i *Berta Funcke* – tankstreck, radbrytningar och oavslutade meningar. Här vill Maria Andersson komplettera tidigare forskares påpekanden om att Malling skriver in sig i en samtida impressionistisk estetik, genom att uppmärksamma fragmentariseringen som tecken på ett slags utskrivna tystnad, som i sig rymmer den lust, frustration etcetera, "som inte kunde fångas i ord". I not 498 hänvisar Andersson till maskulinitetsforskaren David Tjeder, som hävdar att tankstreck ofta ersatte skildringar av sexualakten i svensk pornografi. Här görs en koppling mellan det som utelämnas och de hemliga begären i Mallings roman. Allt detta är säkert relevant. Men kanske kunde avhandlingsförfattaren också ha hämtat stöd i Romantikens estetik, där tankstreck var flitigt förekommande och ofta var just betydelsebärande. Sophie von Knorring hör till de författare från en tidigare period som ofta använde tankstreck i samband med "förbjudna" känslor.

Med all respekt för Maria Anderssons prioriteringar tror jag att avhandlingen bäddar för en sådan här kritik, genom att den omfattar en så pass lång

period, trettio turbulenta och intressanta år. Kan- ske hade problemet delvis kunnat avhjälpas om in- ledningen tydligare skrivit fram just den kvinno- historiska kontexten, där de tre författarskapen, om än summariskt, kunde ha placerats in även i det här sammanhanget. Amanda Kerfstedt och Mathilda Malling deltar i den radikala årtitalsdebatten men blir sedan möjligen mindre kontroversiella, även om Kerfstedts *Reflexer* onekligen sticker ut. Men hur är det med Helena Nyblom? Hon framstår i mångt och mycket som en modernitetskritiker av rang – å andra sidan verkar hon ha en tämligen pro- gressiv syn på barnuppfostran. Det jag framför allt efterlyser är ett försök att situera författarskapen i sin samtids politiska landskap.

Samtidigt saknas inte den här typen av inplaceringar helt. I not 593 ger Andersson en snabb- genomgång av olika uppfattningar om Nybloms syn på framför allt kvinnofrågan och dess behand- ling i skönlitteraturen. Hon argumenterar för att Nybloms skrifter innebär ”ett litterärt ställnings- tagande” snarare än en opposition mot kvinnorö- relsen. Varför är ett sådant påpekande viktigt här, och varför står det inte i brödtexten?

Får den här bristen på historisk inplacering fler följder? För mig som läsare bidrar den till att fram- för allt Amanda Kerfstedts och Helena Nybloms författarskap tenderar att flyta samman. Jag får svårt att skilja dem åt, och svårt att komma ihåg vem som skrivit vad. Flera av sagorna och berättel- serna svävar också tidsmässigt, mycket på grund av att grundläggande uppgifter om publiceringssam- manhang lagts i noterna. Här hade jag för översikt- ens skull gärna sett en tydlig uppställning någon- stans över primärmaterialen, det totala texter som framför allt anlitas.

Den uttalade strävan efter att finna likheter och beröringspunkter när det gäller teman och idéer kan jag verkligen sympatisera med, och den bidrar också i hög grad till avhandlingens många överty- gande läsningar. Baksidan här är en tendens till har- monisering, där viktiga skillnader slätas över just genom att inte beröras. De historiska samman- hangen och de enskilda författarskapen har jag re- dan nämnt. En annan sak som bidrar till att text- erna på detta sätt ”flyter samman” är att Maria An- dersson inte riktigt tar tag i den ambition jag tycker mig utläsa i avhandlingens upptakt, nämligen att belysa barnlitteraturens roll i periodens debatter. Här krocker utgångspunkterna delvis med syftet. Andersson vill ifrågasätta isärhållandet av littera- turkategorierna barn- och vuxenlitteratur, men sät-

tet att läsa dem på samma villkor medför å andra si- dan att barnlitteraturens eventuella särart tenderar att försvinna. Hur ska då dess avgörande betydelse i sedlighetsdebatten kunna bli synlig?

För att återknytta till diskursanalysen vill jag också diskutera hur Anderssons diskursanalytiska perspektiv präglar behandlingen av tidigare forsk- ning. Foucaults decentraliserade maktbegrepp spe- lar en avgörande roll i resonemangen. Andersson ställer det återkommande i opposition mot framför allt tidigare feministiskt präglade analyser. Låt mig först understryka att jag tycker att den mer inklu- derande och samtidigt mer komplexa syn på makt som den diskursanalytiska och den intersektionella metodologin kan bidra till är fullt rimlig att lyfta fram, och den blir också fruktbar i analyserna. Sam- tidigt finner jag Andersson lite väl njugg mot några av sina föregångare. Hon kritiserar framför allt ti- digare Kleve-Malling-forskare för att ha en alltför ”statisk” hållning till tidens könsdiskurs. Som jag upplever det läser exempelvis Claes Ahlund och Birgitta Ney *Berta Funcke* och ”Pyrrhussegrar” med tydlig förankring i själva texterna och i samtidsde- batten. Ahlund har ett genetiskt-komparativt fo- kus, där han försöker placera in framför allt *Berta Funcke* i sin tids estetiskt dekadenta miljö för att reda ut vad som är nytt och vad som är lånat. Ney tar tydligare sikte på kritikeromtagandet och litte- raturhistorieskrivningen, och hon betraktar visser- ligen de kvinnliga protagonisterna som offer för ett patriarkalt samhälles trångsynthet gällande kvin- nors sexualitet, men hennes textanalyser är fram- för allt inspirerade av Julia Kristevas tankar om en kvinnlig exil i språket. Ney för bland annat fram följande passage ur ”Pyrrhussegrar”, som ett prov på hur protagonisten Märta Ulfklo ser sig som ett offer för ett samhälleligt kvinnoförtryck: ”Det var denna eländiga försigtighet, hvilken hon nu hatade som sin olycka, – detta tvetydiga surrogat för dygd, som samhället tvingar kvinnan att plåstra öfver alla sina känslor och alla sina intressen, ända tills hon blir till ett färglöst, osjelfständigt kryp, som aldrig törs taga ett enda steg, utan att trefva för sig med antenner – och alltid drager sig tillbaka.” (Ur ”Pyrr- hussegrar” i *Framåt* 1886:20, s. 4.)

Min poäng här är att även den typ av tolkning som Birgitta Ney gör är fullt möjlig och rimlig att argumentera för. Med Foucaults hjälp kan Anders- son visa hur makt, förtryck och begär fungerar än mer finkalibrerat i texterna. De kvinnliga protagon- isterna har också makt; deras egen åtrå har bety- delse för deras underordning. Så långt är jag med.

Men hur kan vi se på detta utifrån en övergripande nivå – finns det ett patriarkat, ett genusystem eller ett könsmaktsystem eller något annat som verkar uppifrån och ner, eller är makten *bara* fragmenterad och lokal? Jag vill gärna ställa den frågan i anslutning till en karaktäristik Maria Andersson gör apropå protagonisten Berta Funckes egna funderingar över sin egen överksamhet – att hon reser sig mot skrankor hon ändå aldrig vill överträda: ”Det är en komplex och deterministisk bild av en kvinna som så starkt formats av det samhälle hon tillhör, att hon varken vill eller kan gå utanför dess ramar, trots att hon inser att samma begränsningar skapar hennes olycka.” (s. 151)

Hur ska då de samhällseliga ramarna beskrivas här? Visst kan man läsa passagen utifrån Foucaults decentraliserade maktbegrepp. Och visst kan man tolka Bertas vittnesmål som en individuell upplevelse av begränsning. Men när Andersson utifrån Foucault skriver att individer internaliserar föreställningar om kön och normalitet (s. 148) snarare än att öppet straffas av stat eller makthavare för eventuella avvikelser, är det ju också helt i linje med en kvinnohistorisk analys.

Vad vill jag säga med dessa exempel? Kanske påminna om hur viktigt det är att komma ihåg att varje forskningsparadigm har sina blinda fläckar och sina egna normerande diskurser. Den feministiska analysens möjliga brister görs uppenbara i Maria Anderssons avhandling: som varje politiskt grundat perspektiv riskerar den alltid att låta saken överrösta komplexiteter och motsägelsefullheter. Men även diskursanalysen i Foucaults tappning vilar tungt på retoriska manövrer. Makten är kreativ, och skapar individer snarare än att förtrycka dem. Makten är decentraliserad, varför heller ingen undgår att utöva den. Makten internaliseras snarare än att pådyvlas uppifrån, och så vidare. En genusinriktad forskare frestas förstås att ställa en motfråga: Finns det inte en risk att alla nyanseringar visavi makt och förtryck också förtar något av själva udden i undersökningen?

Jag vill avsluta med några ord om Maria Anderssons uttalade syn på betydelsen av hennes avhandling inom det litteraturvetenskapliga forskningsområdet. Jag tänker då framför allt på studiens utgångspunkt, att ”barnets och barnlitteraturens roll i periodens debatter om kön och sedlighet blivit ofullständigt belysta” (s. 12). Detsamma gäller tidens växelverkan mellan barn- och vuxenlitteraturen. Andersson konstaterar att tidigare forskning endast i begränsad utsträckning diskuterat vilka

konsekvenser denna växelverkan fick för sekelskiftets litteratur. Men jag frågar mig på vilket sätt hennes undersökning uppmärksammar denna växelverkan. Av Anderssons läsvärda och kompetenta analyser blir det i en mening uppenbart att barnet och barnlitteraturen är av odiskutabel betydelse för diskussionen som helhet. Men jag tycker inte att den slutsatsen extraheras ur materialet: barnlitteraturens specifika bidrag till diskussionen och dess vikt i en mer övergripande mening skrivs aldrig riktigt fram. Detta kan möjligen betraktas som ett led i Anderssons kritik mot det gängse isärhållandet av litteraturarterna, men eftersom ingenting explicit sägs om saken förblir det oklart.

I Maria Anderssons avhandling finns både ett genuint textintresse och en vilja att sätta in det texterna säger i ett brett samhälleligt och diskursivt sammanhang. Avhandlingen är välskriven, tydligt disponerad och analytiskt stringent. Framställningen präglas av en föredömligt pragmatisk inställning till teori, även om begrepps användningen framför allt gällande kön kunde redovisats och diskuterats betydligt utförligare.

Den diskursanalytiska och intersektionella metodologin bidrar till att berika och fördjupa analysen, och Maria Andersson visar prov på en kapacitet att greppa stora sammanhang, att synliggöra intressanta samband mellan texter och litteraturtyper och att avkoda de enskilda skönlitterära texternas egenart. Hennes nyanserade nyläsning av den aktuella periodens olika könsdiskurser kompletterar på väsentliga punkter tidigare forskning och synliggör många av de komplexa sammanhang som tidigare förbisetts. Det starka intresset för det synkrona samtidsperspektivet tränger dock i viss mening ut de historiskt och politiskt brännande frågor som avhandlingens drygt trettioåriga tidsspann också väcker. Det vidgade textbegrepp som gör analysen så rik och levande riskerar också att släta över viktiga och intressanta skillnader.

Detta förtar nu inte värdet av Maria Anderssons lyhörda prosaanalyser, som otvetydigt visar på det tematiska litteraturstudiets tidlösa relevans. Anderssons läsvärda och gedigna studie vidgar det litteraturvetenskapliga perspektivets verkningsområde också genom att i så hög grad sätta sina rön i dialog med andra forskningsfält – historia, idéhistoria, ekonomisk historia, genusvetenskap, barnkulturforskning, med mera. Andersson ger en väsentligt nyanserad och samtidigt vidgad syn på sedlighetsdebatten, och inte minst på barnlittera-

turens centrala betydelse i densamma. Hennes förredömliga sätt att låta barn- och vuxenlitteratur samtala kring en gemensam central tematik utgör ytterligare ett slagkraftigt argument för att svensk litteraturvetenskap bör arbeta betydligt mer genre- och gränsöverskridande.

Åsa Arping

Alexandra Borg, *En vildmark av sten. Stockholm i litteraturen 1897–1916* (Monografier utgivna av Stockholms stad, 214). Stockholmia förlag, Stockholm 2011.

Alexandra Borgs avhandling är en tvärvetenskaplig och komparativ undersökning av svensk stockholmsprosa. Den spänner med kraft och förnyelse över ett stort antal primärtexter, historiska skeenden och frågeställningar. Den bidrar till bilden av svensk och internationell litterär gestaltning av staden och lyfter fram ett antal aspekter som tidigare inte synliggjorts i svensk litteraturvetenskaplig forskning. Författarskapen i fokus är Sigfrid Siwertz, Henning Bergers, Maria Sandels och Martin Kochs, även om ett stort antal andra samtida författare och skribenter också tas upp. Avhandlingen är rikt illustrerad och omsorgsfullt sammansatt ifråga om text- och bildmaterial. Den är redogörande, deskriptiv och historiserande i sin första hälft, och analyserande och fokuserande på primärtexter i sin andra. Metoden innefattar litteraturteoretisk tolkning, idéhistorisk kontextualisering och kulturkritisk analys med vissa genusaspekter, vilka kombineras med närläsningar av främst stilistisk art. Dess tydligaste avgränsning är tidsperioden 1897–1916. Den litterära gestaltning som analyseras inom denna ram inbegriper romaner, noveller och berättande/kommenterande tidnings- och tidskriftsprosa. Som helhet är avhandlingen spännande och solid och samtidigt metodologiskt nyskapande och förankrad i svensk och internationell forskning. Borgs avhandling kommer att bli ett centralt referensverk för fortsatt forskning om svensk Stockholms- och stadslitteratur.

I inledningen presenteras de frågeställningar och teser som styrkt avhandlingsarbetet. Centrala frågeställningar, skriver Borg, är de som rör litterär geografi, dvs. att avhandlingen inte anser "rummet som något passivt, utan betonar istället dess medskapande förmåga" (15). *En vildmark av sten* undersöker därmed hur "den plats där en berättelse

tilldrar sig påverkar den narrativa handlingen samt avgör vilka händelser och gestalter som är möjliga eller otänkbara [...] Platsbeskrivningen föregår inte bara intrigen, utan kan vidare bidra till att precisera berättarens eller gestalternas perspektiv och attityd" (26). Avhandlingen ingår därmed i och bidrar till den expansiva internationella forskningsgren som under de senaste decennierna velat minska tendensen att lägga emphasis på tid i litteratur- och kulturforskningen; "the spatial turn" som den ofta kallas. I svenskt hänseende bör här nämnas den fortfarande bestående tendensen att indela litterär gestaltning och författarskap i decennier: "ättitalister, nittitalister, tiotalister" osv. Det är implicit i avhandlingens tidsavgränsning, och i en del försiktig kritik mot t.ex. beskrivningen av tiotalisterna som en enhetlig grupp, att avhandlingen vänder sig mot snävt historiserande. Litterär geografi, menar Alexandra Borg, "syftar i första hand till att studera relationen mellan *litterär stil* och *plats*" (15). Borg kunde här vara ännu tydligare med att markera skillnader gentemot tidigare arbeten: den metod och inriktning som eftersträvas finns bara representerad i svensk forskning med ett par föregångare. Avhandlingen utgör därmed ett viktigt trendbrott.

Frågan om vad för slags skildringar som skapar en distinkt litterär stil är alltså central i avhandlingen. "Tesen är att Stockholms omvandling tvingar fram ett nytt uttryck, en ny estetik" (14). Den teoretiska bakgrunden till denna tes och intresset för "de litterära verkens spatiala stil" (14) härrör till litteraturforskare och kulturkritiker som Franco Moretti, Walter Benjamin, Henri Lefebvre, och Michel de Certeau. Borg tar också upp en del tänkare och författare samtida med, eller något tidigare än de litterära verken som signifikanta för stadsskildringen i primärlitteraturen, och då nämns bl.a. Charles Baudelaire, Georg Simmel och Friedrich Engels. Borg undersöker i avhandlingen hur storstaden, alltså Stockholm, blir central för ett större antal svenska författare vid tiden kring förra sekelskiftet och hur en ny fiktionsform växer fram – storstadslitteraturen. Det är ju väl känt att Stockholm växte, stadsplanerades och nybyggdes på ett radikalt och omvälvande sätt i snabb takt under slutet av 1800-talet; från Lindhagenplanen med sina cirkulationsplatser, genomfartsleder och parker till de stora byggherrarnas tid, då malmarna täcktes av bostadshus och raka, nivellerade gator – dessa historiska skeenden ägnas också ett kapitel i avhandlingen. Storstadsskildringen blir till en egen